

A festő Nagy István magányossága

Sok közös barátunk révén ismertem meg talányos életét és különös festési módját. S bár olvastam Lucian Blaga róla szóló beható méltatását, mégis, amit láttam, felülmúlta várakozásomat. És az az izgalom, amit akkor éreztem, ma is tovább él bennem.

Nagy István művészete* valószínűleg távol áll a tökéletességtől, sőt még a kiteljesedéstől is. Mégis, már első látásra megragad kivételes képességeivel. Ennek a székely festőnek — az emberi lélek drámája egyik leghűbb, legelmélyültebb tolmácsolójának — sikerült megtalálnia a mondanivalójához legmegfelelőbb kifejezőmódot.

Luchiant magyarázva, Ionel Jianu megállapítja, hogy nagy festőnk művészete végeredményben a színek és fények szerencsés játékára szorítkozik, s ennek köszönhető, hogy műveiben az élet megrázó valósága lüktet. Én, kitűnő barátom megállapítását visszajára fordítva, azt mondom, hogy Nagy István képeinek karakterisztikumai a sok, nagyon sok sötétség, és a kevés, nagyon kevés szín. De ezeknek a túlhalmozott sötétség-elemeknek a jelenléte egyet bizonyít: egy élet drámáját, egy életét, mely végtelen lelkesedéssel lendült útjára, és — talán — nem túl szerencsés ösvényekre jutott el. Keserűség, vereség, sorsába való kénytelen beletörődés, vagyis a világról kialakult sötét látomás — legyen szó emberekről, tájakról vagy csendéletekről —, íme, ezek ábrázolóművészetének már-már kétségbeesett, állandóan visszatérő motívumai. Pedig nem keveset festett. Képeinek száma több ezer. De ezek között nem láttam egyetlen vidám arcot, tiszta, felhőtlen tájat, bár egy derűs csendéletet sem.

Bolond Sándor portréját Lucian Blaga Nagy István leglényegesebb alkotásának tekinti: „Az arckép jellegzetes: idő-kikezdte emberi test, anyag, melyet életre keltett és aztán szétbomlasztott a sors. Nagy István legtöbb szénrajzban és pasztellben megörökített alakja ugyanazt: az anyag végzetes szétbomlását mutatja. Vissza kell fordulnod a görög tragédiákhoz, hogy átérezd a sorsnak ezt a végzetszerűségét, amelyet Nagy István portréi előtt állva érzel.“

De *Bolond Sándor* sorstragédiája ismétlődik valamennyi portréján, sőt tájképein, csendéletein is. *Bolond Sándor* portréja csakúgy, mint a többi képe — a tragikus sors legyőzte emberek drámai ábrázolása — Nagy István komor világlátásának kivetülése. Ezt igazolják valóságos lidércnyomásként ható, temetőket ábrázoló tájképei, valamint virágcsendéletei, melyek a világ legszomorúbb virágjainak tűnnek.

Ahhoz, hogy ezeknek a tragikus elemeknek az eredetét megállapíthassuk, többet kellene tudnunk Nagy István életéről. Ez az ember itt élt közöttünk, de alig, sőt mondhatnók egyáltalában nem ismertük. Al-

* Lásd Hans Loew: Nagy István festészetének kezdetei. Korunk, 1958. 2.

katából fakadó magányosságához, zárkózottságához hozzájárult a művészettel való teljes azonosulása. Lehetetlen volt a bizalmába férközni.

Befelé forduló, csupa-ideg, érzékeny egyénisége a világ absztrakt értelmezésére hajló intellektussal társult. Nagy István összes munkájában — különösen tájképeiben — fellelhető a világnak ez az elvonatkoztatott értelmezése. Valóban, az impresszionistáktól eltérően (akik mindent, amit érzékelnek, formába is öntenek), Nagy István úgyszólván csak az eszmét mint olyat veszi át, melyet az érzékelhető dolgok összességéből a maga módján értelmez. Nem meglepő tehát, hogy néhány tájképe és csendélete csaknem teljesen expresszionista irányba tolódik el. Ugyanakkor Nagy Istvánnak a természettel való szoros kapcsolata mindvégig megmarad. Néhány fehér folt ökröket, egymást keresztező függőleges és vízszintes vonal kutat, két komor színfolt közötti árnyék völgyet ábrázol...

Azzal azonban, hogy megállapítottuk alkati zárkózottságát, érzékenységet, valamint a világ absztrakt értelmezésére irányuló hajlamát, nem oldottuk meg komor látásmódjának rejtélyét. Fel kell tárnunk a nevelő környezet sokrétű tényezőit is. Nagy István székely szülők gyermeke volt, falusi tanító lett. Elhivatottságot érzett, egyre jobban elmélyedt a festészetben; elhagyta a falut, bejárta a világot, mintegy önmagát keresve. Rövid időt töltött Lenbach műtermében, ahol — erre megvolt minden oka — nem érezte jól magát. S aztán végigkóborolta a nagy metropolisokat, főleg Párizst és Rómát; nyomorral küzdött, de végiglátogatta a múzeumokat.

Későn lett belőle elismert festő, de megértésre akkor is csak néhány barátjánál talált. Veszélyes zárkózottsága, e nehéz, küzdelmes élettel súlyosbítva, magyarázza, hogy világlátása egyre komorabb lett. Sorstépázott emberek — akár a festő maga —, iszákosok, az utcák söpredéke, parasztok, elesettek és anyjának szomorú, fájdalmas alakja, de különösen Bolond Sándor — íme, ez az a világ, melyet szeretettel átfogott, melyet tragikus haláláig — tehetséggel életre keltett.

Művészetének legfontosabb forrása azonban az elhivatottság; Nagy István meggyötört élete nem egyéb, mint e démon oltárán hozott szakadatlan áldozatok sora. Akárcsak Van Gogh vagy Cézanne — kikhez mind élete, mind művészete sok tekintetben hasonló —, Nagy István is csak a művészet által és annak élt.

Még valamit e különös székely festő tragikus sorsáról. Somerset Maugham mondja *Rabszolgaság* című művében: költő vagy zenész lehet bármilyen rangú, de festő csakis elsőosztályú lehet. Másod- vagy harmadrangú költő az újságírás területén, zenész egy zenekarban vagy az óra-adásban találhat menedéket. A festő az egyetlen, aki számára nincs más kiút. Vagy sikeres festő lesz, vagy elbukik. Hogy önmagunk előtt is tudatosítsuk, milyen nehéz a siker kivívása, elég, ha Van Goghra, Cézanne-ra, Gauguinre, Andreescura vagy Luchianra gondolunk.

E drámai életfeltételek még súlyosabbá válnak, ha a festő egy kis országban él, és mondhatni tragédiává vagy tragikomédiává mélyülnek, ha a művész makacsul ragaszkodik ahhoz, hogy vidéken dolgozzék. Ilyen körülmények között ugyanis a művész egyben alkotó és közönség is, hiszen környezetében legjobb esetben néhány barát akad, aki megérti őt, melléje áll. Nagy István művészetét különben sem könnyű megérteni, minthogy nem színeinek összhatásával, nem a felület láttatásával, hanem

mondanivalójának mélységével, komolyságával, emberi gyötrődéseivel tűnik ki.

Nem akarok a vidéki közönséggel szemben igazságtalan lenni, de az ízlés fejlettsége, az igazi művészet pártolása tekintetében bizony, a múltban legalábbis, jóval elmaradt a fővárosi közönség mögött. Tudjuk, Nagy István sok eladott festményének ára még a bekeretezés költségeit sem fedezte. Ezek a körülmények kényszerítették ezt az embert, hogy egyre jobban bezárkózzék magányosságába, és a szenvedők, az elgyötörtek között találja meg művészi világát.

Eljuthatott-e ilyen feltételek mellett művészete kiteljesedéséhez Nagy István? Hogy ezt a kérdést megválaszolhassuk, szólnunk kell e rejtélyes festő ábrázolási módjáról.

Közismert az a különleges, transzhoz hasonló állapot, melyben munkáit megalkotta, mind pedig az a könnyedség és gyorsaság, ahogy e pillanatokban rajzolt. Gondolatban megtervezett képeit ugyanis percek alatt készítette el. Raoul Şorban mesélte nekem, hogyan beszélt rá Náthán doktor, aki makacsul bízott Nagy István tehetségében, a festőt, hogy egy reggel menne el vele Csucsára, örökítse meg azt a felülmúlhatatlan tájat, melyben Ady és Goga gyönyörködött. Úgy tervezték, hogy Nagy István egy-két hetet töltsön Csucsán. Ám, Náthán doktor nem kis meglepetésére, Nagy még aznap, az esti gyorsal visszaérkezett Kolozsvárra. Arra a kérdésre, miért nem maradt Csucsán, azt válaszolta, hogy mindent, amit arra érdemesnek talált, rögzített. S amikor Náthán doktor hitetlenkedve nézett rá, megmutatta neki a mintegy harminc rajtot és pasztellt, amelyekkel visszatért.

Nagy István művészete szinte kizárólag szénrajzokra és pasztellekre korlátozódott. Jóformán meg sem kísérelte a festészet nehezebb útjait, amelyek napok, hetek, sőt hónapok nagy és kitartó erőfeszítését igényelték volna. Ez a tény nem csupán művészetének korlátait, hanem világos és határozott önismeretét is megmutatja, mellyel felmérte lehetőségeinek, erejének határait.

Igaz, Nagy István művészetében, ezen a korlátozott körön belül is, igen sok kompozíciós, olykor pedig a technikai kifejezőmódban ejtett hibát is találunk. De ezekkel a kimondhatatlanul leegyszerűsített eszközökkel is sikerült, hatásos módon, drámákat és emberi sorsokat kifejeznie — még ha ezek ugyanazt a típust képviselték is. Művei között vannak olyanok, amelyek emlékeztetnek Rembrandt intuíciójának és felfogásának mélységére — akire mindig szívesen gondolt. Meggyőződésünk, hogy egy szerencsésebb környezetben ennek a magányos festőnek sikerült volna eljutnia a megvalósítás csúcára, s akkor nem egy művét a modern festészet elismert remekei közt emlegetnék.

De vajon az emberi érzések és emóciók kivételes erejű kifejezése csupán természet-adta adomány, vagy komoly gyötrődés és művészi önevelés eredménye is? Magyarázhatnók azzal is, hogy ez a természet ösztönös kitörése, illetve egy kifinomult lélek megnyilatkozása. Lucian Blaga és Lyka Károly az első feltevést fogadta el. Blaga meséli: „Egy barátommal meglátogattuk a festőt. Kijövet így szóltam társamhoz: »Úgy látszik, ez az erdei ember elfelejtette, hogy Európában kultúra is létezik.« — Barátom erre így válaszolt: »Az Isten művelt? Nem, nem az!« Az az érzésünk, hogy Blagának és barátjának — akiben Demian festőt véljük felismerni — nincs igaza. Nagy István éveket töltött Párizsban,

Rómában, bebarangolta Bécsset, Berlint és Münchent. E világvárosok kultúrájával, különösen műkincseivel szemben természetesen nem maradhatott érzéketlen. Az, hogy az élmények hatása alatt mégis arról győződött meg, miszerint az emberi érzések kifejezésére az egyszerű út a legjárhatóbb, más lapra tartozik. Ez viszont nem jelenti azt, hogy a Nyugattal való kapcsolatának ne lett volna termékenyítő hatása. Az sem mellékes, hogy éppen kóborlásainak idején a Nyugatot vonzották az egyszerű élet kifejezésének új formái — ami a civilizált élet túlbonyolultsága előli menekülést jelentette. Gauguin Nyugatjáról van szó, aki Párizs kultúrájától megcsömörölve a messzi Tahitibe távozott. Nos, Nagy István művészete ugyancsak az egyszerű és kifejező formát keresi. Több mint valószínű, hogy ezek a formák nem csupán a temperamentumán, hanem a kultúrán át is hatottak rá.

Kockázatos volna Nagy Istvánt valamely irányzat rideg keretei közé beskatulyázni. Van Gogh hatása érzékelhető főleg tájképein. Hogy portréi festésekor Rembrandtra gondolt, az ő stílusát követte, az több mint valószínű. Az árnyék és a sötétség alkalmazásában például hasonlóak, bármilyen nagy is a különbség tulajdonképpeni technikájukban. Nagy Istvánt a szén és kréta szinte kizárólagos használata jellemzi. Egyes portréiban — halvány nyomokban ugyan — vitathatatlanul felfedezhető Cézanne hatása is. Valószínű, hogy a festőt más művészek, főleg expresszionisták is befolyásolták. Nagy István festészetének globális besorolása az expresszionista irányzatba — nem ragaszkodva ezúttal a túlzott precizitáshoz — mégis jogosnak tűnik.

Nagy István művészetének van még egy harmadik meghatározó tényezője: nemzetiségének realitása, még pontosabban a székely valóság. Mert Nagy István nem csupán erősen önmagába forduló művészegéniség, akit a világ komor látomása úgyszólván lesúlytott, hanem egyben a székelység kimagasló, hű képviselője is. A kemény vonású székely parasztok benne valóban tökéletes tolmácsot találtak. Ez a közöttük levő rokonsággal magyarázható. Ugyanezt állapíthatjuk meg az erdősosorúta székely tájakról, a vadvirágos mezőkről is. Feljegyzésében Blaga jogosan nevezi őt *az erdők emberének*. Véleményünk szerint e jelző legfőbb meghatározója a festő székely származása.

Mély igazság rejlik egy francia filozófus állításában, miszerint nehéz gyűlölni azt az embert, akit ismerünk. Valóban, minél jobban megismerik egymást az emberek, annál jobban megértik, annál kevésbé gyűlölik egymást. A kultúra egymás megismerésének legreálisabb útja. Általában a művészet, de különösen a zene és festészet révén; mert ezek közvetlenül szólnak az emberhez, nincs szükségük tolmácsra, fordítóra.

Kíséreljük meg tehát, járjuk ezt az utat egyre sűrűbben.